

Bartosz Kralka

Koło Naukowe Prawa Konstytucyjnego
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytet Wrocławski

***Revocatoria de mandato:* instytucja *recallu* w Wenezueli na przykładzie referendum w sprawie odwołania prezydenta Cháveza z 2005 r.**

1. Rys historyczny

Droga Wenezueli od państwa autorytarnego do demokratycznego była długa i wyboista. Wenezuela uzyskała niepodległość od Królestwa Hiszpanii po udanym zamachu stanu 19 kwietnia 1810 r. Już w 1811 r. została spisana jej konstytucja, której wzorem była ustawa zasadnicza USA. Nie przetrwała ona jednak długo z powodu wojny domowej między stronnictwem niepodległościowym a rojalistami. Stabilizacja kraju nastąpiła w 1819 r., kiedy to Simon Bolívar¹ zwołał zgromadzenie narodowe i podczas swojego przemówienia przedstawił podstawowe założenia nowej konstytucji. Jego koncepcja zasadzała się na trójpodziale władzy, okresowej prezydenturze, dwuizbowym parlamencie i niezawisłym sądownictwie. Władza legislacyjna miała pochodzić z wyborów do Izby Reprezentantów oraz dziedziczenia w przypadku Senatu. Propozycja Bolívara łączyła w sobie cechy republikańskie i konserwatywne². W okresie sprawowania władzy przez Bolívara powstała federacja państw pod nazwą Wielkiej Kolumbii, która łączyła Kolumbię, Wenezuelę, Ekwador i Boliwię. Państwo to rozpadło się w 1830 r. Wówczas Wenezuela ponownie stała się samodzielnym państwem. Okres po upadku państwa Bolívara był burzliwy, dochodziło do ciągłych starć między różnymi stronnictwami, które miały własne koncepcje na ustrój kraju. Do połowy XX stulecia w Wenezueli panował ustrój autorytarny, na którego czele stali dyktatorzy (tzw. *caudillo*). Stopniowa demokratyzacja Wenezueli nastąpiła po śmierci dyktatora Juana Vincenta Gomeza, który rządził krajem od 1908 do 1935 r. Władza zaczęła dostrzegać niezadowolenie społeczeństwa i pozwoliła zakładać partie polityczne.

¹ Szerzej o postaci Bolívara zob. T. Łepkowski, *Dwie biografie amerykańskie. Bolívar i Juárez*, Warszawa 1970.

² K. Krzywicka, *Kształtowanie państwa wenezuelskiego w XIX wieku*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych”, Polska Akademia Nauk Oddział w Lublinie, Lublin 2009, t. IV, s. 110–132.

W 1941 r. powstała pierwsza z nich – Akcja Demokracja (AD)³, a w 1946 r. partia Komitet Organizacyjny Niezależnej Polityki Wyborczej (COPEI)⁴. Obie te partie zdominowały wenezuelską scenę polityczną do 1990 r. Przywódca AD Romulo Betancourt był niezadowolony z tempa wprowadzania zmian w państwie, dlatego w 1945 r. zawarł porozumienie z wysokimi rangą oficerami armii Wenezueli, aby ci pomogli mu siłą przejąć władzę. Przeciwnicy Betancourta nazwali ten pakt *non sancto* – bezbożny⁵. Po objęciu władzy przywódca AD rozpoczął pracę nad nową konstytucją, która została przyjęta w 1947 r. Na jej podstawie rozpisano pierwsze wolne i powszechne wybory prezydenckie w Wenezueli, w których pozwolono głosować kobietom⁶. Wybory wygrał pisarz Romulo Gallgegos, który objął władzę w lutym 1948 r., lecz już w listopadzie tego roku został obalony przez wojskowy zamach⁷ Marcosa Pereza Jimineza. Wenezuela na 10 lat powróciła do rządów autorytarnych. Demokrację w kraju przywróciła nowa junta wojskowa, która obaliła Jimineza w 1958 r. Wybory wygrał Betancourt i w 1961 r. ogłosił nową konstytucję, która była zmodyfikowaną ustawą zasadniczą z 1947 r. W nowej poszerzono władzę prezydenta⁸. Pierwsze 15 lat od wyborów z 1958 r. było bardzo korzystne zarówno dla demokracji, jak i gospodarki Wenezueli. Panowała wolność słowa i prasy, swoboda zrzeszania i działalności partii, wybory były powszechne i równe. Kryzys zaczął się w latach 1974–1989. Upadek wartości demokracji oraz kryzys ekonomiczny pobudziły skrajną lewicę. W 1992 r. po raz pierwszy Hugo Chávez spróbował sięgnąć po władzę w drodze zamachu stanu⁹. Zamach ten się nie udał, a sam Chávez trafił do więzienia. Zrozumiał wtedy, że aby przejąć władzę, musi wygrać wybory. Okazja do tego nadarzyła się w 1999 r. W kampanii wyborczej postanowił uciec się do haseł populistycznych. Konstytucjonalizacja demokracji bezpośrednio była głównym postulatem pierwszej kampanii Hugo Cháveza, którą popierało jego ugrupowanie. Zwycięstwo Cháveza w wyborach prezydenckich w grudniu 1998 r. umożliwiło realizację tego postulatu wyborczego. W kwietniu 1999 r. zostało rozpisane referendum o zwołanie konstytuandy, która przygotowała projekt nowej konstytucji. Została ona przyjęta w grudniu 1999 r. w drodze kolejnego referendum. Wśród nowości wprowadzonych przez nową konstytucję wyróżnić należy między innymi możliwość odwołania wszystkich wybieralnych urzędników.

³ *Acción Democrática*.

⁴ *Comite de Organizacion Politica Electoral Independiente*.

⁵ E. Krauze, *Władza i obłęd. Najnowsza historia Wenezueli*, Warszawa 2011, s. 25.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Szerzej na temat wpływu sił zbrojnych na losy polityczne Wenezueli zob. K. Krzywicka, *Pozycja i rola sił zbrojnych w procesie przekształcania państwa – casus Wenezueli*, „Ameryka Łacińska. Kwartalnik analityczno-informacyjny” 2012, nr 1, s. 3–25

⁸ M.F. Gawrycki, *Wenezuela i rewolucja (boliwariańska) w Ameryce Łacińskiej*. Toruń 2008, s. 21–22.

⁹ Szerzej na ten temat zob. K. Barcik, *Kulturowe, historyczne i geograficzne podłoża zamachów we współczesnej Ameryce Łacińskiej na przykładzie Wenezueli*, „Episteme. Czasopismo naukowo-kulturalne” 2013, nr 9, t. II, s. 45–71.

2. Podstawa prawna

Instytucja recallu w Wenezueli została ustanowiona już na szczeblu konstytucyjnym. Art. 72 Konstytucji Boliwirańskiej Republiki Wenezueli¹⁰ określa, że obywatele Wenezueli mogą odwołać każdego sędziego oraz innych urzędników piastujących stanowiska obsadzone w powszechnych wyborach. Artykuł ten mówi, że po upływie połowy kadencji takiego urzędnika może zostać rozpisane referendum odwoławcze na wniosek obywateli. Wymagane jest zebranie podpisów 20% wyborców zarejestrowanych w okręgu wyborczym danego urzędnika, a w wypadku urzędników wybieranych w wyborach ogólnokrajowych należy zebrać 20% podpisów osób uprawnionych do głosowania. Odwołanie urzędnika w referendum uznaje się za skuteczne i wiążące, jeżeli weźmie w nim udział przynajmniej 25% zarejestrowanych wyborców, a liczba głosujących za jego odwołaniem jest równa lub większa liczbie głosujących na niego w wyborach. Po stwierdzeniu ważności i skuteczności takiego referendum mandat tego urzędnika podlega wygaszeniu. Wolny urząd obsadza się zgodnie z normami konstytucyjnymi i prawem wyborczym. Konstytucja określa ponadto dość enigmatycznie, że referendum odwoławcze urzędów kolegialnych dokonuje się zgodnie z prawem. Próby odwołania urzędnika można dokonać tylko raz w czasie sprawowania mandatu.

3. Referendum w sprawie odwołania Cháveza

W 2002 r. powołano organizację nazwaną *Coordinadora Democrática*, która skupiła partie opozycyjne wykazujące szerokie spektrum ideowe: od liberałów, konserwatystów i chadeków (m.in. COPEI, *Convergencia*, *Proyecto Venezuela*, *Primero Justicia*), przez socjaldemokratów (AD, MAS), po komunistów (m.in. *Bandera Roja* – 2002–2004). To właśnie *Coordinadora Democrática* przystąpiła do próby odwołania Cháveza. Pierwsza taka próba odbyła się 20 sierpnia 2003 r., czyli dzień po upływie połowy konstytucyjnej kadencji prezydenta. Zebrano 3,2 miliona podpisów pod petycją o rozpisanie referendum w sprawie *recallu* prezydenckiego i przedłożono je Krajowej Radzie Wyborczej (CNE), która jest organem zarządzającym wyborami¹¹. Nowo powołana CNE składała się z pięciu członków. Według prawodawstwa powinien to być bezstronny organ, niemający żadnej przynależności politycznej. Jednakże trzech członków CNE było powiązanych

¹⁰ Constitución de la República Bolivariana de Venezuela de 1999, Gaceta Oficial Extraordinaria N° 36.860 de fecha 30 de diciembre de 1.999

¹¹ CNE „jest organem władzy wyborczej odpowiedzialnym za przejrzystość procesów wyborczych i referendum. Gwarantuje obywatelom Wenezueli sprawną organizację wszystkich aktów wyborczych przeprowadzanych w kraju, a w szczególności przejrzystości, uczciwości i wiarygodności tych procesów i ich wyników, w celu podniesienia i utrzymania prestiżu instytucji wyborczych”. http://www.cne.gov.ve/web/la_institucion/concepto.php [dostęp 14.12.2016].

z koalicją rządzącą, a dwóch z opozycją. Dziesięciu zastępców członków rady również było powiązanych z ugrupowaniami politycznymi. Rada negatywnie rozpatrzyła wniosek o rozpisanie referendum odwoławczego, stosunkiem głosów trzech do dwóch (widoczna polaryzacja głosów względem preferencji politycznych). Jako podstawę odrzucenia wniosku przedstawiono „niespełnienie zasadniczych wymogów formalnych”.

25 września 2003 r. CNE zatwierdziła zasady regulujące referendum w sprawie *recallu*. Przepisy te pozwalały na ingerencję CNE w proces przeprowadzania referendum i to na każdym jego etapie¹². Ingerencja taka mogła mieć charakter uznaniowy i znacząco wydłużać cały proces. Początkowo postępowanie w sprawie odwołania prezydenta miało trwać sześć miesięcy, jednakże przez ogromną biurokrację przebiegało 11 miesięcy.

Przebieg referendum odwoławczego podzielono na trzy etapy:

- a) zbieranie podpisów pod petycją o rozpisanie referendum,
- b) sprawdzanie poprawności petycji i autentyczności podpisów oraz rozpatrywanie ewentualnych zastrzeżeń do nich,
- c) rozpisanie i poprowadzenie referendum odwołania prezydenta.

Pod koniec listopada 2003 r. opozycja ponownie przystąpiła do zbierania podpisów pod petycją i przedstawiła je CNE na przełomie listopada i grudnia. 19 grudnia opozycja zaprezentowała Radzie ponad 3,4 miliona podpisów pod petycją o rozpisanie referendum odwoławczego. CD przekroczyła minimalną liczbę podpisów potrzebnych do uznania petycji o blisko milion podpisów. Odpowiedzialność za gromadzenie i przetwarzanie formularzy zawierających spoczywała na organizacji społecznej zwanej *Súmate*¹³.

Według przepisów ustalonych przez CNE sam proces weryfikacji podpisów rozpoczął się z dniem odebrania petycji przez Radę i powinien trwać nie dłużej niż 30 dni. Działania Rady wzbudziły duże wątpliwości zarówno opozycji, jak i obserwatorów zewnętrznych, ponieważ proces weryfikacji trwał ponad 100 dni. Wstępne wyniki weryfikacji ogłoszono 2 marca 2004 r.

Podczas początkowej fazy sprawdzania petycji po zastosowaniu kryteriów ustanowionych przez Radę we wrześniu 2003 r. okazało się, że istnieje dostateczna liczba poprawnych podpisów potrzebnych do zarządzenia referendum. Członkowie CNE popierający ekipę rządzącą opracowali pod koniec lutego 2004 r. nową dyspozycję, która posiadała moc wsteczną. Na skutek jej zastosowania ponad milion podpisów zostało uznanych za niezgodne z przepisami. Procedura ta polegała na unieważnieniu podpisów na masową skalę, przez stworzenie kryterium eliminacji podpisów podobnych (kryterium „planillas

¹² M. Kornblith, *Direct democracy in Venezuela*, [w:] *Direct Democracy. The International IDEA Handbook*, 2008, s. 35.

¹³ *Ibidem*, s. 36.

Planas”) i podpisów złożonych przez osoby o podobnym charakterze pisma¹⁴. Nowe zarządzenie CNE wzbudziło ogromne kontrowersje co do legalności i praworządności procesu weryfikacji petycji. Decyzja ta została oprotestowana przez sympatyków opozycji, doszło nawet do kilku wypadków śmiertelnych podczas protestów z tym związanych. Przedstawiciele misji obserwacyjnych z Organizacji Państw Amerykańskich przedstawili partii rządzącej krytyczne uwagi na temat takich działań. Wydział konstytucyjny Trybunału Sprawiedliwości Wenezueli również kwestionował ich zgodność z Konstytucją. Na podstawie nowej decyzji CNE stwierdziło ważność tylko 1,8 miliona podpisów pod petycją, co uniemożliwiło rozpisanie referendum. Jednakże ogromna międzynarodowa presja oraz niepokoje wewnętrzne sprawiły, że zbadano ponownie odrzucone podpisy. Proces ten odbywał się kilka razy ze względu na coraz to nowe zastrzeżenia względem działań CNE. Po kilku ponownych sprawdzeniach okazało się, że zebrano ponad 2,5 miliona ważnych podpisów. Taka liczba umożliwiała rozpisanie referendum w sprawie odwołania Cháveza. Na datę referendum wyznaczono 15 sierpnia 2004 r., ostatnią niedzielę przed końcem czwartego roku kadencji prezydenta. Pytanie referendalne brzmiało: „Czy zgadzasz się z odwołaniem mandatu przyznanego w legalnych, demokratycznych wyborach panu Hugo Chávez Frías jako prezydentowi Boliwariańskiej Republiki Wenezueli obecnej kadencji prezydenckiej?”. Zastosowano nowy zabieg podczas tworzenia kart do głosowania, w przeciwieństwie do konwencjonalnej praktyki, opcja „nie” została umieszczona najpierw na karcie do głosowania. Podczas organizacji referendum pojawiły się nowe zarzuty co do praworządnego jego przygotowania. Duże wątpliwości wzbudził ponadto znaczny wpływ nowych wyborców do krajowego rejestru wyborców. W pierwszej połowie 2004 r. zatwierdzono wpis ponad dwóch milionów nowych wyborców. Wiele z dopisanych osób nie dokonało rejestracji zgodnie z procedurami obowiązującymi w Wenezueli, a ponadto część z nich nie spełniała kryteriów potrzebnych do wpisania do rejestru. W celu przyspieszenia liczenia głosów CNE postanowiło przeprowadzić automatyzację procesu wyborczego. Z tego względu zatrudniono konsorcjum Smartmatic-Bitza-Cantv, które po pierwsze nie miało doświadczenia w organizacji wyborów, a po drugie kryteria wyboru tej instytucji były niejasne. Innym wydarzeniem budzącym ogromny sprzeciw opozycji i obserwatorów, który godził w wolność obywatelską i tajemnicę wyborczą, była publikacja nazwisk części osób, które podpisały petycję. Nazwiska wyborców, którzy podpisali petycję, zostały podane przez CNE partii rządowej i opublikowane na stronie internetowej Luisa Tascóna, posła partii rządzącej. Wyborcy ujęci w wykazie Tascóna padli ofiarą dyskryminacji, stracili pracę w sektorze publicznym, odmówiono im oficjalnej dokumentacji i zostali zmuszeni do wycofania swoich podpisów.

¹⁴ *Ibidem.*

4. Dzień referendum oraz jego wynik

Referendum z punktu organizacyjnego było jednym z najgorszych w historii Wenezueli. Lokale wyborcze zmagaly się z ogromnymi kolejkami do urn. Powodów zatorów było kilka, między innymi: lokale zostały nieefektywnie zreorganizowane, ogromna frekwencja zaskoczyła, niedoświadczony personel wyborczy (opozycja, jak i partia rządząca zmobilizowały większość swoich wyborców), pojawiły się problemy z nowymi maszynami do czytywania linii papilarnych. Oficjalnie lokale wyborcze zamykano o 4:00 po południu, ale w niektórych lokalach – z różnych przyczyn – wydłużono ich czas pracy do północy.

Ostateczne oficjalne dane wskazywały, że głosów na „nie” było 5,8 miliona, co stanowiło 59% ważnych głosów. Cztery miliony osób opowiedziało się za odwołaniem prezydenta, co stanowiło 41% głosów ważnych. Frekwencja wyniosła ponad 70%. Wyniki wykazały stabilność preferencji politycznych w porównaniu z poprzednimi wyborami i pogłębiły podział społeczeństwa na dwie grupy. Ogólnie frekwencja wyborcza wzrosła w porównaniu z ostatnimi wyborami, a opozycja i partia rządząca uzyskały najlepsze wyniki w liczbach bezwzględnych od 1998 r. Niezależni obserwatorzy zaaprobowali wynik referendum pomimo zarzutów opozycji o fałszowanie głosowania¹⁵.

Tabela 1. Wyniki referendum

	Liczba	%
Ogólna liczba populacji uprawnionej do głosowania	14 037 900	–
Liczba głosujących	9 815 631	62,92%
Absencja	4 222 269	30,08%
Liczba głosów oddanych prawidłowo	9 789 637	99,74%
Liczba głosów oddanych wadliwie	25 994	0,2648%
Głosy na nie (No)	5 800 629	59,0958%
Głosy na tak (Si)	3 989 008	40,6393%

Źródło: *Observing the Venezuela Presidential Recall Referendum. Comprehensive report*, The Carter Center 2005, s. 86.

5. Dalsze losy demokracji bezpośredniej

W grudniu 2007 r. wyborcy głosowali nad wnioskiem w sprawie reformy Konstytucji z 1999 r. Wśród proponowanych zmian pojawiło się między innymi zwiększenie liczby podpisów wymaganych do zwolnienia referendum odwołującego z funkcji pu-

¹⁵ Szerzej na temat obserwacji referendum: *Observing the Venezuela Presidential Recall Referendum. Comprehensive report*, The Carter Center 2005.

blicznych (art. 72)¹⁶, referendum uchylającego ustawy i dekrety z mocą ustawy (art. 74) oraz zwołania Narodowego Zgromadzenia Konstytucyjnego (art. 348)¹⁷. Ponadto chciano znieść ograniczenie reelekcji na stanowisku prezydenta, umocnić kontrolę prezydencką nad wojskiem, poważnie ograniczyć własność prywatną¹⁸ oraz doprowadzić do zmiany podziału administracyjnego państwa. Referendum to było pierwszym zwycięstwem opozycji, ponieważ wyborcy opowiedzieli się za odrzuceniem zmian konstytucji (51% było przeciw)¹⁹. Zwycięstwo było jednak krótkotrwałe, ponieważ już w 2009 r. rozpisano nowe referendum o zmianie Konstytucji, które zakończyło się sukcesem²⁰. Z racji braku szerszej regulacji procesu rozpisywania i przebiegu referendum *recallu* CNE na mocy prawa²¹ uregulowała te przepisy 27 marca 2007 r.²²

Hugo Cháveza nie udało się nigdy odwołać i sprawował swoją funkcję aż do śmierci w 2013 r. Nowym prezydentem został były wiceprezydent Maduro, który wygrał minimalną liczbą głosów. Liderzy opozycji domagali się ręcznego sprawdzenia głosów, jednak Najwyższy Trybunał Sprawiedliwości orzekł o braku takiej możliwości, ponieważ Konstytucja z 1999 r. wprowadziła całkowitą automatyzację liczenia głosów²³. Ogromne kłopoty gospodarcze Wenezueli, spowodowane przede wszystkim spadkiem cen ropy, doprowadziły do kryzysu gospodarczego i wybuchu niezadowolenia społecznego. Brak podstawowych produktów w sklepach doprowadził do wyjścia na ulice niezadowolonych obywateli. Sytuacja była na tyle poważna, że rząd, chcąc ratować swoją pozycję, kilkakrotnie podnosił pensję minimalną i wprowadził stan wyjątkowy w kilku okręgach. Niezadowolenie obywateli opozycja zjednoczona pod nową organizacją *Mesa de la Unidad Democrática*²⁴ przekuła na zwycięstwo w wyborach do parlamentu

¹⁶ W przypadku referendum odwoławczego projektodawca proponował zwiększyć do 30% liczbę zarejestrowanych wyborców potrzebnych do rozpisania takiego referendum oraz zwiększenie progu do 40% udziału zarejestrowanych wyborców w referendum, aby zostało uznane za wiążące. Zob. M. Kornblith, *op. cit.*, s. 38.

¹⁷ K. Krzywicka, *Partie polityczne i partycypacja obywatelska w Wenezueli*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2010, Polska Akademia Nauk Oddział w Lublinie, vol. V, s. 227.

¹⁸ Reforma zakazywała posiadania wielkich majątków ziemskich oraz zezwalała władzy na przejęcie majątku bez wyroku sądowego. Art. 115 Decreto de La Asamblea Nacional de la Republica Bolivariana de Venezuela. Capitulo VIII Delos derechos socioeconomicos. 2 listopada 2007. http://web.archive.org/web/20080216050740/http://www.cne.gov.ve/elecciones/referendo_constitucional2007/docum [dostęp 22.06.2016].

¹⁹ M. Kornblith, *op. cit.*, s. 38.

²⁰ <http://www.rp.pl/artykul/263827-Chavez-moze-rzadzic-dozywotnio.html> [dostęp 22.06.2016].

²¹ Podstawa prawna: art. 293 ust. 5 *Constitución de la República Bolivariana de Venezuela* 1999 oraz art. 33 ust. 1 i 39 *Ley Orgánica del Poder Electoral* (Según Gaceta oficial N° 37.573 del 19 de noviembre de 2002).

²² *República Bolivariana de Venezuela Poder Electoral Concesjo Nacional Electoral Resolution* N° 070327-341 Caracas 27 de marzo de 2007 196° y 148°.

²³ <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/825812,Wenezuela-nie-bedzie-recznego-przeliczania-glosow> [dostęp 22.06.2016].

²⁴ Po porażce referendum z 2004 r. *Coordinadora Democrática* przestała istnieć. Ponowne zjednoczenie opozycji nastąpiło 23 stycznia 2008 r., kiedy to powołano do życia *Mesa de la Unidad Democrática*. Jednym

w 2015 r. Partia rządząca zdobyła tylko 55 mandatów na 167. Był to pierwszy tak znaczny triumf opozycji od 1998 r.²⁵

6. Próba referendum *recallu* w 2016 r.

Pogłębiający się kryzys gospodarczy, ogromny spadek jakości życia obywateli oraz bezradność opozycji wobec rządu doprowadziły do zainicjowania przez nią 2 maja 2016 r. zbierania podpisów pod petycją o rozpisanie referendum w sprawie odwołania prezydenta Maduro. Opozycja zmobilizowała swoich zwolenników do jak najszybszego zebrania potrzebnej liczby podpisów, ponieważ aby referendum odniosło zamierzony skutek (odejście partii rządzącej od władzy), musiałoby odbyć się przed końcem 10 grudnia 2016 r. Jeżeli referendum odbyłoby się po tym terminie, w przypadku odwołania prezydenta zgodnie z przepisami prawa jego miejsce zająłby wiceprezydent pochodzący z tej samej opcji politycznej co Maduro.

Sytuację w kraju skomplikowało wprowadzenie 13 maja 2016 r. przez prezydenta stanu wyjątkowego²⁶, wstępnie na 60 dni²⁷. Opozycja podniosła zarzut bezprawności jego wprowadzenia, ponieważ został ogłoszony bez wcześniejszej zgody parlamentu. Sprawę ważności stanu wyjątkowego zbadał Sąd Najwyższy Wenezueli, który stwierdził, że działanie władzy wykonawczej było legalne²⁸.

Opozycja miała 30 dni na zebranie podpisów – 1% ogólnej liczby wyborców. Pomimo dostarczenia zebranych podpisów CNE zwlekała z ogłoszeniem wyników weryfikacji podpisów oraz z wyznaczeniem terminu kolejnego etapu referendum. Opozycja twierdziła, że jest to celowy zabieg mający na celu opóźnienie referendum²⁹. 1 sierpnia CNE ogłosiła, że została zebrana wystarczająca liczba podpisów, aby rozpocząć drugą fazę (w tej fazie opozycja musiała zebrać 20% podpisów wyborców), jednakże nie ogłosiła daty, kiedy się ona rozpocznie³⁰. Przewodnicząca CNE 9 sierpnia ogłosiła, że druga część zbierania podpisów rozpocznie się pod koniec października³¹. Wywołało to protest

z celów tej organizacji był wspólny start opozycji w wyborach parlamentarnych w 2010 r. <http://www.ip-snews.net/2010/04/opposition-plans-return-to-venezuelan-congress/> [dostęp 14.12.2016].

²⁵ <http://www.rp.pl/Polityka/151209549-Wenezuela-Socjalisci-przeegrali-wybory.html> [dostęp 22.06.2016].

²⁶ *Decreto N° 2.323, mediante el cual se declara el Estado de Excepción y de la Emergencia Económica, dadas las circunstancias extraordinarias de orden social, económico, político, natural y ecológicas que afectan gravemente la economía nacional*, la Gaceta Oficial de la República Bolivariana de Venezuela N° 6.227 Extraordinario del 13 de mayo de 2016.

²⁷ <http://www.theatlantic.com/international/archive/2016/05/venezuelas-state-of-emergency/482826/> [dostęp 14.12.2016].

²⁸ El Tribunal Supremo de Justicia, Contenido del Decreto N.° 2.371 del 12 de julio de 2016

²⁹ <http://www.theguardian.com/world/2016/jul/27/venezuela-opposition-protests-nicolas-maduro-recall-vote> [dostęp 14.12.2016].

³⁰ <http://www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-idUSKCN10C3DV> [dostęp 14.12.2016].

³¹ <http://www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-idUSKCN10K1Z4> [dostęp 14.12.2016].

opozycji, ponieważ, biorąc pod uwagę 90-dniowy czas na weryfikację podpisów przez CNE, referendum nie mogłoby się odbyć przed 10 grudnia 2016 r., co było głównym celem inicjatorów referendum³². Kolejne wątpliwości opozycji wzbudziło ogłoszenie 21 sierpnia przez CNE, że zbieranie podpisów ma odbyć się od 26 do 28 października 2016 r. Była to sytuacja bardzo niekorzystna dla zbierających podpisy, ponieważ w ciągu 3 dni w 24 okręgach wyborczych musieli zebrać 20% podpisów wyborców z danego okręgu. Sprawę komplikowały braki w sprzęcie do głosowania. Zbierający podpisy zgłosili zapotrzebowanie na 20000 sztuk, lecz otrzymali od urzędników tylko 5400 sztuk³³. 21 października, na tydzień przed wyznaczonym terminem, CNE zawiesiła proces zbierania podpisów ze względu na znalezienie przez sądy w czterech stanach nieprawidłowości w podpisach zebranych w pierwszej fazie³⁴. W odpowiedzi na decyzję CNE opozycja wezwała do masowych protestów, które odbyły się 27 października³⁵.

Sytuacja polityczna i ekonomiczna w Wenezueli osiągnęła stan krytyczny. Działania rządu i administracji państwowej podjęte w celu załagodzenia sytuacji w państwie zdają się pogłębiać istniejący już kryzys. Pogarszająca się z dnia na dzień jakość życia obywateli powoduje wzrost poparcia dla opozycji, jednakże prezydent wydaje się ignorować niezadowolenie obywateli. Niewątpliwie w ciągu najbliższych miesięcy dojdzie do przełomowych wydarzeń w Wenezueli, które zmienią obecny stan władzy. Pozostaje nam mieć nadzieję, że charakter tych wydarzeń będzie pokojowy i nie dojdzie do rozlewu krwi.

Revocatoria de mandato: the institution of recall in Venezuela on example referendum on recalling President Chavez in 2005

Abstract: The purpose of this article is to describe development and the formal aspect of the institution of recall in Venezuela. The referendum on recalling Venezuelan President Hugo Chavez in 2005 is a backbone of this paper. In this essay I analyze the issue of political opponents struggle for holding referendum. I shall have to run through the course of this process and how votes were counting.

Słowa kluczowe: Recall, Venezuela, 2005, Hugo Chavez, referendum

³² <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-08-09/effort-to-oust-venezuela-s-maduro-derailed-as-recall-hindered> [dostęp 14.12.2016].

³³ http://www.nytimes.com/aponline/2016/09/21/world/americas/ap-lt-venezuela-recall-.html?_r=0 [dostęp 10.12.2016].

³⁴ <http://www.foxnews.com/world/2016/10/20/venezuela-suspends-recall-campaign-against-president-maduro.html?refresh=true> [dostęp 14.12.2016].

³⁵ <http://venezuelanalysis.com/news/12751> [dostęp 14.12.2016].

